

AZƏRBAYCANDA LATİN ƏLİFBASINA KEÇİD

Tarixə qısa baxış və Fərhad Ağazadə

(Əvvəli ötən sayımızda)

Müəllimlər qurultayında əlifba məsələsi

1906-1907-ci illərdə əlifba məsələsi yenidən gündəmə gəldi. Bununla bağlı Bakıda keçirilən birinci (15 avqust 1906) və ikinci (25 avqust 1907) müəllimlər qurultayı haqqında qısaca danışmaq zəruridir.

1906-cı il may ayının 21-də Nəriman Nərimanov (1870-1925), Həsən bəy Zərdabi (1842-1907), Fərhad Ağazadə (1880-1931) və başqalarının fəal iştirakı ilə müsəlman məktəbləri müəllimləri Bakıda, "Nicat" Cəmiyyətində bir yerə yığıaraq rus-müsəlman məktəblərindəki vəziyyəti müzakirə edirlər. Ətraflı müzakirələrdən sonra 3 bənddən ibarət aşağıdakı qərar qəbul edilir:

1. Avqust ayının 15-də Bakıda müsəlman müəllimlərindən bir iclas (qurultay) tərtib olunsun və iclasa Qafqazın hər yerindən müəllimlər dəvət olunsunlar.

2. Müəllimlərə bu iclasda müzakirə olunacaq məsələlər yazılıb məlum olunsun.

3. Əgər məclisə qeyri yerlərdən müəllimlər az gəlsələr, Bakı müəllimlərinin iclasını iclasi-ümumi hesab etsinlər və onun qətnaməsinə külli müəllimlər itaət etsinlər. (3, F-515, t-1, iş-71, v-14; sitatda orfoqrafiya saxlanılmışdır).

Bundan sonra qurultaya hazırlıq işlərinin yüksək səviyyədə aparılması üçün Nəriman

Nərimanov (sədr), Həsən bəy Zərdabi, Fərhad Ağazadə, Əlisgəndər Cəfərzadə və Yusif Əfəndizadədən ibarət xüsusi komissiya təşkil edilir. Qurultayda müzakirə ediləcək hər hansı bir məsələyə aid bütün suallarla yalnız 3 nəfərə - Nəriman Nərimanov, Həsən bəy Zərdabi və Fərhad Ağazadəyə müraciət edilməsi tövsiyə edilirdi. May ayının 21-dən avqust ayının 11-nə qədər 12 iclas keçirilir və müzakirələr nəticəsində keçiriləcək müəllimlər qurultayına hazırlıq işləri tam başa çatdırılır və qurultay avqustun 15-də başlayır.

Birinci qurultayda, əsasən, yeni tədris proqramları, bu tədris proqramlarına uyğun dərsliklərin hazırlanması, tədrisdə "lal metod"un ləğv edilməsi, yeni təlim metodunun müəyyənləşdirilməsi yolu ilə məktəblərdə tədrisin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, müəllimlərin hüquqlarının qorunması, Azərbaycan dili dərslərinin həftəlik saatlarının artırılması və bir sıra başqa məsələlər üzrə vacib qərarlar qəbul edilir. Fərhad Ağazadə qurultayın katibi olmuşdur.

İkinci qurultayın bir il sonra keçirilməsi planlaşdırılır və bu dövrə qədər Azərbaycan dilində müxtəlif dərs kitablarının yazılması tövsiyə edilir.

İkinci qurultay 1907-ci il avqust ayının 25-də başlayır. Birinci qurultayın tövsiyələrinə uyğun olaraq, Fərhad Ağazadə Abdulla Əfəndizadə və Süleyman Sani Axundovla

birlikdə ərəb əlifbasının ciddi islahı üzərində qurulmuş bir “Əlifba” kitabının layihəsini hazırlamışdılar.

Qurultayın 28 avqust tarixli iclasında bu “əlifba”nın üstünlüklərini sübut etmək üçün Fərhad Ağazadə ətraflı çıxış edir və əlifbanın tətbiq edilməsi məsələsini qaldırır. Bu məsələ ətrafında iclasda möhkəm müzakirələr və hətta mübahisələr olur. Sonda belə qərara alınır ki, şərti olaraq Fərhad Ağazadəyə və başqa bir müəllimə (*təəssüf ki, mənbələrdə bu müəllimin kimliyi haqqında məlumat əldə etmək mümkün olmadı*) bu əlifbanı tətbiq etməyə müvəqqəti icazə verilsin, müəyyən müddətdən sonra bunun məktəblilər tərəfindən necə qavranılması, uşaqların hansı zaman ərzində kitab və ya qəzet oxumaq səviyyəsinə çatması yoxlanılsın və sonra qəti qərar qəbul edilsin. Başqa mənbələrdə bu məsələnin sonralar necə cərəyan etməsi haqda məlumat tapa bilməsək də, Fərhad Ağazadəyə istinad edərək deyə bilərik ki, qurultayda qəbul olunan bu qərar elə oradaca unudulmuş və nəticəsiz qalmışdı. Fərhad Ağazadə yazır: **“Qurultayın sədarətində əyləşmiş şəxslərin məharəti buradadır ki, nə şişi yandırdılar, nə də kababı, əlifbamızın qüsurlarını inkar etmədilər. Bizə də izn verildilər ki, yeni əlifbamızı təcrübədən keçirək. Lakin Maarif direktoru bizə izn verərdimi ki, hökumət məktəbində hələ misli görünməmiş, nəticəsi bəlli olmamış bir əlifbanı təlim edəydik, rəsmi məktəbdə təcrübələr yapaydıq? İştə, qüsurlar etiraf olundu. Bizim təklif etdiyimiz əlifba da əllərimizdə qalub dünya işığını görmədi. Bundan istifadə edərək, yoldaşlarımızdan Mahmud bəy Mahmudbəyov cənabları, Çernyayevskinin üsuluna tabe olaraq müsəvvər türk əlifbasını (M.Mahmudbəyovun “Türk əlifbası və ilk qiraət” dərsliyi nəzərdə tutulur-İ.İsaxanlı) yaratdı ki, indiyə qədər davam edən əlifbaların ən dəyərlisidir”**. (4, səh.165)

Fərhad Ağazadə İkinci Müəllimlər qurultayında əlifba məsələsinin müzakirəsinə

nail olsa da bundan uzağa getmək mümkün olmadı və bununla bağlı hər hansı bir ciddi qərar qəbul edilmədi. Artıq normal müzakirələrlə ciddi nailiyyət əldə ediləcəyinə inanmayan Fərhad Ağazadə bir neçə nəfərlə birlikdə (Süleyman bəy Əbdürrəhmanzadə, Süleyman Sani Axundzadə, Abdulla Talıbzadə, Abdulla bəy Əfəndizadə və Mahmud bəy Mahmudbəyov) 1907-1908-ci illərdə nəzərdə tutulmuş bütün ciddi dəyişiklikləri özündə birləşdirən “İkinci il” (əlifba təlimindən sonra oxunan birinci kitab) kitabını çap etdirirlər. Bu kitaba qarşı çox böyük narazılıqlar və hücumlar olsa da, kitab nailiyyətsiz ötüşmədi. (*Buna ciddi etiraz edəndərdən biri də, o dövrdə “Səadət” dini cəmiyyətinin eyniadlı məktəbinin müdiri vəzifəsində çalışan Əli bəy Hüseynzadə (1864-1940) idi, daha ətraflı məlumat üçün bax: 4, səh. 166-168*). Faktik olaraq bu kitaba və onun təsiri altında yazılmış bir sıra başqa dərsliklərlə köhnə ərəb əlifbasının zəifliyi və yararsızlığı sübut olundu, islah olunmuş yeni əlifba və yazı qaydaları yavaş-yavaş Azərbaycanda və Azərbaycandan kənarında müxtəlif mətbuat orqanlarında, o cümlədən məşhur “Tərcüman” qəzetində təbliğ olunmağa başlandı. Lakin bütün bu cəhdlərə baxmayaraq, əlifba məsələsində rəsmi qaydada ciddi dəyişikliyə nail olunması müşkül bir işə çevrilmişdi. **“Sanki bu bir müqəddəs şeydir, buna dolaşanın əlləri quruyarmış”** (ifadə Fərhad Ağazadəninindir-İ.İsaxanlı).

Vacib bir faktı da qeyd edək ki, ikinci qurultayda Fərhad Ağazadə ərəb əlifbasının ciddi islahı uğrunda çalışsa da, hələ 1906-cı ildə o, latın qrafikalı bir əlifba layihəsi yazmışdı. (3, F-515, t-1, iş-12). Görünür, o zaman ərəb əlifbasının yeni latın qrafikalı əlifba ilə əvəz edilə bilməsinə ciddi inanmadığına görə o, qurultayda daha real məsələni - ərəb əlifbasının islah edilməsi məsələsini qoymuşdur. Lakin bu fakta söykənərək hələ o illərdə Fərhad Ağazadənin latın əlifbası haqqında düşündüyünü deyə bilərik.

F. AĞA-ZADƏNİN ƏLİFBASHI (1906-17).
РЕФОРМИРОВАННЫЙ АЛФАВИТ Ф. АГА-САДДЕ (1906г.).

ا	a	ä	ä	ä	ä	ä	ä	ä	ä
ب	b	b	b	b	b	b	b	b	b
پ	p	p	p	p	p	p	p	p	p
ت	t	t	t	t	t	t	t	t	t
ث	c	c	c	c	c	c	c	c	c
ج	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç
ح	h	h	h	h	h	h	h	h	h
د	d	d	d	d	d	d	d	d	d
ذ	r	r	r	r	r	r	r	r	r
ر	r	r	r	r	r	r	r	r	r
ز	z	z	z	z	z	z	z	z	z
س	s	s	s	s	s	s	s	s	s
ش	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş
ص	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş

F. Ağazadənin latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası layihəsi -1906

Latın əlifbası layihələri və “ərəbistlər”ə qarşı mübarizə

Əlifba məsələsində yeni canlanma Rusiyada Oktyabr inqilabından sonrakı dövrə təsadüf edir.

1917-ci ildə Rusiyada dalbadal baş verən iki inqilab çar Rusiyasının devrilməsi və Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə nəticələndi. Həmin illərdə Azərbaycanda Məmməd Əmin Rəsulzadə (1884-1955), Əlimərdan bəy Topçubaşov (1865-1934) və başqalarının rəhbərliyi altında aparılan siyasi iş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulmasına gətirib çıxartdı. Lakin Şərqi dünyasında ilk olaraq qurulan və böyük vətənpərvərlik hissləri və ideyaları ilə fəaliyyətə başlayan Azərbaycan

Xalq Cümhuriyyətinin ömrü cəmi 23 ay oldu və 1920-ci il aprelin 28-də Sovet hakimiyyətinin hərbi məşını - Qızıl Ordu Azərbaycanı işğal etdi və bununla da həyata keçirilməsi planlaşdırılan böyük demokratik maarifçilik ideyaları yarımçıq qaldı.

Bu dövrdə Azərbaycanda ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçirilməsi prosesi çox geniş vüsət almaqda idi və bu məsələdə ən fəal yenə Fərhad Ağazadə olmuşdur.

O, tez-tez mətbuatda əlifba ilə bağlı məqalələrlə çıxış edir, müxtəlif müəlliflər tərəfindən təklif olunan əlifba layihələri haqqında məlumatlar verir, əlifba məsələsini mətbuatın diqqət mərkəzində saxlayırdı. Artıq əlifba məsələsinin kifayət qədər ciddi müzakirə obyektinə çevrildiyini gören hökumət 1919-cu ildə məsələyə müdaxilə edir, bu məsələ ilə bağlı mart ayının 21-də hökumətin nümayəndəsi Xudadət bəy Məlik Aslanovun məruzəsi dinlənilir və nəticə olaraq 427 sayılı xüsusi qərar qəbul edilir. Qərarla Xudadət bəy Məlik Aslanovla birlikdə əlifba islahatı ilə bağlı xüsusi komissiyanın yaradılması xalq maarifi nazirinə həvalə edilir və bu qərara uyğun olaraq xalq maarifi naziri yanında xüsusi komissiya yaradılır (6, F-51, t-1, iş-30, v-29).

Fərhad Ağazadə bu komissiyanın üzvü olsa da, o vaxt xəstə olması ilə əlaqədar komissiyanın iclaslarında iştirak edə bilmir. Lakin bu məsələlərlə bağlı öz fikirlərini “Azərbaycan” qəzetinin 276, 278, 281, 294, 296 və 302-ci nömrələrində çap etdirdiyi “Əlifba tarixində türklərin vəziyyəti” və “Dilimizin türkləşməsinə çarələr” adlı silsilə məqalələrində bildirir. O, bu yazılarında ərəb əlifbasının faydasızlığını sübut edir və inkişafa nail olmaq üçün latın əlifbasına keçidin yeganə düzgün yol olduğunu ciddi dəlillərlə əsaslandırır.

Bu komissiyada 3 layihəyə baxılır. Bunlardan biri Abdulla Əfəndizadənin, biri Məhəmməd Ağa Saxtaxtının, biri də Abdulla Tağızadə ilə Mirəziz Seyidovun birlikdə təqdim etdikləri layihə idi.

Müzakirələr nəticəsində Abdulla Əfəndizadənin layihəsi qəbul edilir və onun “Son türk əlifbası” adı ilə çapına icazə verilir (7). Layihənin

ölkə miqyasında tətbiq edilməsi üçün parlamentə müraciət edilir. Lakin bu məsələnin parlamentdə müzakirəsinə imkan olmur və 1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycanda hakimiyyət çevrilişi baş verir. Beləliklə, "Son türk əlifbası" tətbiq olunmamış qalır. Bu haqda Fərhad Ağazadə yazır. "*Abdulla bəyin əsəri olan "Son Türk əlifbası" həm ərəb, həm də latın hərflərilə çap edilib ortalığa çıxmışdı isə də, aprel döndərişi səbəbilə məktəbə, məişətə tətbiq edilməyib, boş-boşuna əllərdə qalmışdı*" (4, səh.175). Təbii ki, bundan sonra müəyyən müddət əlifba məsələsi arxa plana keçir və məsələnin müzakirəsi müvəqqəti olaraq unudulur. Amma bu susqunluq çox çəkmir, 1921-ci ilin oktyabr ayında Əlirza Rəsizadənin "Kommunist" qəzetində çap etdirdiyi "Əlifbamızı düzəltməkdənsə, dilimizi düzəltməyə çalışalım" adlı yazısı ilə əlifba məsələsində təxminən 6 ay sürən sükut pozulur. Bu yazıya Fərhad Ağazadə "Əlifbanın dil yanlışlıqlarına təsiri" adlı mübahisə ruhunda yazılmış silsilə yazıları ilə cavab verir ("Kommunist" qəzeti, № 228-230, 232-235, 1921). Bu yazılarında Fərhad Ağazadə əlifbanın dəyişdirilməsi vacibliyini çox ciddi dəlillərlə sübut edir və bununla da mətbuat müzakirələrinə, demək olar ki, son qoymuş olur. Bu haqda Fərhad Ağazadə özü yazır: "*Əlifbanın dil yanlışlıqlarına təsiri adlı bu məqalələr mübahisə tərqi ilə yazılmışdırsa da, açıq-açıqına meydana girib "Şərqli"nin (F.Ağazadənin-İ.İsaxanlı) iddialarını çürütməyə heç kəsdə cürət olmadı*". (4, səh. 177).

Bundan sonra əlifba məsələsində daha praktik addımlar atılmağa başlanılır.

1921-ci ilin dekabr ayından başlayaraq hər həftənin cümə günləri N.Nərimanovun təşəbbüsü ilə dil və əlifba məsələlərinə həsr edilmiş müzakirələr keçirilirdi. Bu müzakirələr zamanı: 30 dekabr və 6 yanvar tarixli iclaslarda əlifba məsələsində iki cərəyan yarandı: "Latınçılar" (ərəb əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz edilməsini israr edənlər) və "ərəbistlər"

دوتغون صدالر:

(آی) کلمه سنده کی ایکجی حرفک سسی کی
ع = ا (معلوم، شان)

قیصا صدالر:

ب	b	...	ع	g	...
پ	p	...	ف	f	...
ت	t	...	ق	k	...
ج	c	...	ك	q	...
چ	ç	...	ک	q	...
خ	x	...	ك	n	...
د	d	...	ل	l	...
ر	r	...	م	m	...
ز	z	...	ن	n	...
ژ	z	...	ه	h	...
س	s	...	و	v	...
ش	sh

اوزون صدالر:

آ	a	...
آ	ä	...
آ	i	...
(میخ) کلمه سنده کی ایکجی حرفک سسی کی	w	...
(گیت) کلمه سنده کی ایکجی حرفک سسی کی	e	...
(اوق) کلمه سنده کی برنجی حرفک سسی کی	o	...
(سوز) کلمه سنده کی ایکجی حرفک سسی کی	ö	...
(دوزلی) کلمه سنده کی ایکجی حرفک سسی کی	u	...
(گونش) کلمه سنده کی ایکجی حرفک سسی کی	y	...

Abdulla bəy Əfəndizadənin "Son Türk Əlifbası"-1919

(ərəb əlifbasının islahı tərəfdarları). Yanvar ayının 13-də hər iki tərəfdən ayrıca komissiya

yaradıldı. “Latinçılar” komissiyasının ümumi tərkibi 8 nəfərdən ibarət idi. Fərhad Ağazadə (sədr), Xudadat bəy Məlik Aslanov, Abdulla Tağızadə, Məhəmməd Əmin Əfəndizadə, Həmid Şaxtaxtı, Azad Əmirov, Əhməd Pepinov və Hüseyn İsrəfilbəyov. “Latinçılar” komissiyasına Fərhad Ağazadənin sədr seçilməsi onun əlifba məsələsində latınçılar arasında böyük hörmət və söz sahibi olduğunu göstərdi. O dövrdə Azərbaycanda istifadə olunan ərəb əlifbasına müəyyən dəyişikliklər etməklə bu əlifbanın saxlanılmasının xeyli tərəfdarları olsa da, əlifbanın yeni latın əlifbası ilə əvəz olunmasını yeganə düzgün yol hesab edənlər daha sistemli və əsaslı dəlillər gətirməklə bu mübarizədən qalib çıxdılar.

O zaman “ərəbistlər” aşağıdakı 7 müddəni ortaya qoyaraq latın əlifbasına keçidə heç bir ehtiyac olmadığını israr edirdilər.

1) Hurufatın çətinliyi mədəniyyətə mane ola bilməz, olsaydı, sabiqədə ərəblərin və indi də yaponların mədəniyyəti olmazdı. Firənglərin və ingilislərin də imlaları çətinidir, fəqət onların da mədəniyyəti bundan müşkülə düşməmişdir.

2) Ərəb hurufatının çətinliyindən farslar və ərəblər özləri heç bir şikayət etmirlər.

3) Hərgah ərəb hurufatının təbdilinə ehtiyac varsa, latın hurufatına nə üçün tərcih verilsin? Başqası yaramazmı?

4) Latın hurufatı qəbul edilərsə, köhnə ədəbiyyatımızın başına nə gələcəkdir?

5) Latın hurufatını camaət qəbul edərmı?

6) Latın hurufatını qəbul edub-etməmək məsələsi üçün Azərbaycan cumhuriyyəti dar bir yerdir. Yalnız burada qəbul edilərsə, islam millətlərindən ayrılmış qalar.

7) Hərgah latın hurufatına ehtiyac varsa, bunun qəbulu inqilab yolilə deyil, təkamül yolu ilə icra etməlidir. (4, səh. 181; sitatda orfoqrafiya saxlanılmışdır).

Məhz Fərhad Ağazadə (4, səh.178-190) bütün bu suallar üzrə kəsərli dəlillərlə bu fikirlərin səhv olduğunu və latın əlifbasına

keçidin ən düzgün və qaçılmaz yol olduğunu sübuta yetirdi və faktik olaraq bundan sonra ərəbistlərin mövqeləri ciddi surətdə zəiflədi.

Bir neçə həftə ərzində keçirilən bu çox vacib müzakirələrin nəticəsi olaraq həm “ərəbistlər”ə, həm də “latınçılar”a öz vahid layihələrini hazırlayıb hökumətə təqdim etmək təklif edildi. “Ərəbistlər” vahid layihə hazırlaya bilmədilər, lakin “latınçılar” bir neçə müzakirələr keçirərək aprel ayında vahid layihə hazırlayıb hökumətə təqdim etdilər və bu layihə hökumət tərəfindən təsdiq edildi.

Azərbaycan Yeni Əlifba Komitəsinin fəaliyyəti

1922-ci ildə Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi yanında Yeni Əlifba Komitəsi (AYƏK) təşkil edildi. Komitənin yaradılmasında məqsəd dilimizi, yazı və oxu sistemimizi sadələşdirmək məqsədilə ərəb əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz edilməsi prosesini tənzimləmək və həyata keçirmək idi. Komitənin ilk tərkibi 5 nəfərdən ibarət idi: Səməd Ağamalioğlu, Fərhad Ağazadə, Xudadat bəy Məlik Aslanov, Abdulla Tağızadə və Əhməd Pepinov. Komitənin elə ilk iclasında Səməd Ağamalioğlunun təklifilə, “komitənin işlərinin tez və səliqəli getməsi, təşkilatın qüvvətlənməsi və canlanması məqsədilə” komitə daxilində 8 (səkkiz) nəfərdən ibarət xüsusi idarə yaradılır və Fərhad Ağazadə idarənin sədri seçilir. (8; F-103, t-1, iş-4, v-1; YƏK-nin 13 iyun 1922-ci il tarixli 1 sayılı iclas protokolundan çıxarış). Ərəb əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz edilməsində bu komitə həlledici rol oynadı və Yeni Türk əlifbasının düzülüşü müəyyənləşdirildi (8, F-103, iş-17, v-84). Bu əlifba qəbul edilərkən təqdim edilən 4 layihədən Abdulla Tağızadə və Mirəziz Seyidovun layihəsi daha çox istifadə edilmişdi. (Qalan 2 layihə Abdulla Əfəndizadə və Məhəmməd Şaxtaxtının layihələri idi).

Burada bir məqama diqqət yetirək. 1919-cu ildə Maarif Naziri yanında yaradılan komissiyada müzakirə edilən 3 layihədən biri məhz Abdulla Tağızadə və Mirəziz Seyidovun birlikdə təqdim etdikləri layihə idi. Lakin o

A a a Ā	B b be ب	C c ce ج	Ç ç çe چ	D d de د
E e e ĩ	Ə ə ə Ā	F f ef ف	G g ge غ	H h haз (ح)
I i i ĩ	İ ĩ İ (داری) ی	J j je ی (آی)	K k ka ق	L l el ل
M m em م	N n en ن	ŋ ŋ sagır nyn	O o O (توز) او	Ə ə ə (سون) او
P p pe پ	Q q qu ک	Qj qj qu ک	R r er ر	S s es س
T t te ت	U u u (اوتو) و	V v ve و	X x xe خ	Y y y (اوزون) و
Z z ze ز	Ž ž ze ز	З з ze ش	, apostrof	معلوم mə'lym

AYƏK-in qəbul etdiyi yeni türk əlifbası - 1922

zaman bu layihə deyil, Abdulla Əfəndizadənin layihəsi əsas olaraq götürülmüşdü. Göründüyü kimi, keçən 2 il ərzində Abdulla Tağızadə və Mirəziz Seyidov hər biri öz layihəsini hazırlamış, "latınçılar" komissiyasında öz layihələrinin əsasən qəbuluna nail ola bilmişdilər. Ümumiyyətlə, latınlaşma uğrunda mübarizə bir hərəkət şəklini aldığı vaxtdan, bu prosesin sonuna qədər bir sıra adamlar, o cümlədən Fərhad Ağazadə, Məhəmməd Ağa Şaxtaxlı, Həmid bəy Şaxtaxlı, Abdulla Əfəndizadə, Abdulla Tağızadə, Mirəziz Seyidov müxtəlif layihələr təklif etməkdə daha fəal olmuşlar. Adı çəkilənlərdən hər birinin öz əlifba layihəsi olmuşdur.

Aparılan işlər nəticəsində "Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 1923-cü il 20 oktyabr tarixli qərarı ilə yeni əlifba, ərəb əlifbası ilə bərabərhüquqlu və 1924-cü il 27 iyun tarixli qərarla məcburi və dövlət əlifbası

hesab olundu" (9, səh.67; 8, F-103, iş-13, v-21). Qeyd edək ki, bu komitə yeni əlifba ilə bərabər, müsəlman dünyasında istifadə olunan rəqəmlərin əvəzinə indiki Avropa rəqəmlərini də qəbul etmişdi. Onu da qeyd edək ki, "indiki avropa rəqəmlərini Azərbaycanda ilk dəfə F.Ağazadə işlətmişdir. Yalnız bundan sonra bu rəqəmlərdən Azərbaycan Dövlət nəşriyyatının buraxdığı riyaziyyat dərsliklərində istifadə edilmişdir" (10, səh.9).

Yeni əlifba yolunda savadsızlığın ləğv edilməsi kampaniyası

Bundan sonra yeni əlifba yolunda savadsızlığın ləğv edilməsi kampaniyası geniş vüsət alır. Bu məsələdə də Fərhad Ağazadə ən fəallardan olmuşdur. Yeni əlifbanın öyrədilməsi metodları ilə bağlı o, müxtəlif təlimatlar hazırlayır, prosesə ciddi nəzarət edirdi. Onun yeni əlifbanın öyrədilməsi məsələsinə aid qeydləri (3, F-515, t-1, iş-18), eləcə də "ikiillik müddətdə SSRİ respublikalarında yeni əlifbanın həyata keçirilməsi üçün metod və tədbirlər"i (3, F-515, t-1, iş-8) xeyli maraq kəsb edir. Savadsızlığın ləğv edilməsi prosesinin necə aparılması təqdim olunan yazının məqsədinə aid olmadığı üçün burada, sadəcə olaraq, bəzi statistik rəqəmlər göstərməklə kifayətlənəcəyik.

Əgər 1922-ci ildən 1925-ci ilə qədər yeni əlifba ilə savadlananların sayı cəmi 24. 774 nəfər idisə, sonrakı 3 ildə, başqa sözlə, 1925-1928-ci illər arasında bu rəqəm sürətlə dəyişərək 200.000-ni ötmüşdü. Ümumiyyətlə, 1922-1928-ci illər arasında yeni əlifba ilə savadlananların sayı 240.000-ə yaxın idi ki, bu da əhəlinin, təxminən, 13%-i demək idi. Bir faktı da qeyd edək ki, yeni əlifba ilə savadlanma yolunda Yeni Türk Əlifbası Komitəsi və başqa nəşriyyatlar tərəfindən 1928-ci ilin noyabr ayının 1-ə qədər 473 adda, 2.377.350 tirajla kitab çap edilmişdi. (daha ətraflı məlumat üçün bax: 9, səh.68-73).

(Ardı var)